Szabó A. Ferenc

Opponensi vélemény Petővári Bence: A paradigmaváltás esélyei a fejlett országok migrációs politikájában c. Ph.D-értekezéséről

A szerző témaválasztása aktuális és gondolatébresztő. Tartalomjegyzékéből kiolvasható az a törekvése, hogy – lehetőség szerint – lefedje a nemzetközi migráció összes közgazdasági összefüggését, miközben kellő kitekintést nyújt a globális problémákra és a nemzetközi biztonság kérdéskörére.

A mű előzményének, a műhelyvitára bocsátott részletnek az ismeretében határozottan állítom, annak ellenére, hogy már az a változat is bizonyította, hogy az értekezés alkalmas lesz nyilvános vitára bocsátásra, a mostani, teljes dolgozat, minőségileg új, kiváló szintet képvisel. Nem a témakör enciklopédikus és sokszor ismertetett összefüggéseire koncentrál, hanem igazi problémákat vet fel, s azokat gazdag szakirodalmi ismeretekről bizonyságot téve, eredeti, saját értelmezéssel dúsítva adja elő.

Különösen értékes része a dolgozatnak a migráció kérdéskörének összekapcsolása a biztonság kérdésével. A biztonságpolitika a viszonylag hosszú általános békeperiódus ellenére, a terrorizmus fenyegetésének légkörében, lassan rátelepszik szinte az összes világproblémára. Petővári a szakirodalom és saját következtetései révén nagyszerű elemzését nyújtja a „biztonságosodás" (securitization) fogalmának. Megjegyezzük, hogy a magyar szakirodalomban inkább a „biztonságosítás" kifejezés terjedt el. A csak árnyalati különbözőség mellett is érzékelhető eltérés van a kétféle fordítás mögött. Ugyanis a biztonságosodás inkább a spontaneitásra van hangolva, viszont a biztonságosítás kifejezés utal arra, hogy a nemzetközi témák kutatói tudatosan veszik egyre inkább számításba konkrét témájuk elemzésekor a biztonsági kérdéseket. Korábban a biztonságpolitika kifejezetten a hadtudomány művelőinek volt a terepe és elsősorban katonai biztonságot értettek alatta, vagy annak egyik területeként művelték. Napjainkban, különösen a globális problémák előtérbe kerülése nyomán, egyre több szerző köti össze a két kérdéskört. A klasszikus fegyverek ugyan hallgatnak, de a nemzetközi biztonság hiánya, a globális feszültségek, köztük a nemzetközi migráció előtérbe kerülése miatt növekvő tendenciát mutat. Ezért a jövőben várható, hogy a biztonságpolitika kikerül a hadtudomány gyámsága alól és önálló tudományágként jelenik meg.

A szerző a szakirodalom széleskörű felsorakoztatásával (Buzan, Massey,Castles, Jandl, Hal Kane stb.) bizonyítja, hogy a biztonságosodás nem egyik napról a másikra következett be, legfeljebb az új szemlélet haladt – a szokásos módon – lassan és fokozatosan nyugat felől felénk, kelet felé, és épült bele a hazai értelmezésekbe is. Ma már jeles magyar kutatók (Cseresnyés, Hárs, Melegh, Rédei stb.) a biztonsági aspektust is érvényesítik migrációs elemzéseik során.

A fenti témakörben bizonyított jártassága mellett a szerző elsősorban mégis közgazdasági eszközökkel jut arra a következtetésre, hogy paradigmaváltásra van szükség a nemzetközi migráció elméletében és gyakorlatában. Saskia Sassen részben magyarul is ismert nézetei állnak – véleményem szerint – a legközelebb felfogásához, amennyiben a világunkban érvényesülő globális tendenciákhoz kívánja igazítani a nemzetközi migrációt is. Ismeretes, hogy Sassen a világfejlődést gátló, negatív jelenségnek tekinti, hogy a fejlett országok, élvezve a világméretű tőkeáramlás előnyeit, elzárkóznak a migráció hatásainak spontaneitásától, és főleg biztonsági megfontolásokra hivatkozva, akadályozzák annak érvényesülését. Ezzel nehezítik az elmaradottabb világrészek felzárkózását, mert ugyan az expatokból egyre nagyobb összegeket utalnak haza a migránsokat kibocsátó országokból a

külföldi munkavállalók, de ez a költségvetési egyensúlyt segítő jelenség nem épül be szervesen gazdaságukba és hosszabb távon konzerválhatja vagy esetleg növelheti elmaradottságuk mértékét. Petővári monetáris alapra helyezné a jelenlegi diszkriminatív intézkedésekkel terhes migrációs politikát. Véleménye szerint ezzel harmonikusabbá lehetne tenni a világgazdaság működését. Mellékletében ismerteti az amerikai zöld kártya rendszer és az Európában egyelőre még csak kísérletként alkalmazott kék kártyarendszer közötti hasonlóságokat és különbözőségeket. Már a szerző műhelyvitáján fölvetettem, vajon a néhány éve kitört monetáris válság időpontja alkalmas-e a paradigmaváltásra. Elfogadom a szerző álláspontját arra vonatkozóan, hogy az elméleti munka feltétlenül elvégzendő ebben az irányban, még akkor is, ha gyakorlati alkalmazása várathat magára.

A szerző jól ismeri és a helyükön alkalmazza azokat a közgazdasági elméleteket (Pl. klubelmélet) és eljárásokat, amelyek a fiskális és az intézményi megfontolások mellett befolyásolhatják a javasolt paradigmaváltást. Egyértelműen a piaci liberalizmus és spontaneitás mellett tesz hitet. Ez bátorságra és biztos alapú meggyőződésre vall egy olyan időszakban, amikor éppen az ellentétes tendenciák látszanak kifejlődni; legalábbis szűkebb térségünkben. Kategória- használatában egyedül a „bevándorlási szocializmus" kifejezés használatával nem értek egyet. Ha jól értelmezem a szerzőt: azt érti e kategória alatt, hogy a fejlett bevándorlókat fogadó országok elsősorban arra törekszenek, hogy jólétüket gyarapítsák a nemzetközi migráció révén, s ne a migránsok legyenek a végbement kapcsolatfelvételnek a haszonélvezői. Petővári a 110. oldalon megismétli, „hogy a migrációs szűrőmechanizmus esetén az államok szelekciós stratégiája és módszere önkényes, vagyis terv-alapú. Ezt a szűrőmechanizmust nem azok a gazdasági törvényszerűségek működtetik, amelyek magának a migrációnak is a motorját képezik, és amelynek alapján az államok valóban érvényesíteni tudnák a Simon-elvet, optimalizálva a migráció fiskális mérlegét." Ezzel szemben 2 oldallal előbb kifejtette: "nem létezik olyan részletesen kidolgozott, empirikus kutatásokkal alátámasztott elmélet, amely alapján egy bevándorló szelektálható lenne, úgy, hogy 'megtérülése' a jóléti állam szempontjából többé-kevésbé mérhető legyen. Az, hogy ilyen elmélet nem létezik, nem csupán arra vezethető vissza, hogy bizonyos okok miatt nem álltak neki elvégezni a vonatkozó kutatásokat, hanem az is, hogy talán a feladat túl nehéz lenne. Ugyanis egy ilyen kutatáshoz6 túl sok mutatót, a jóléti államok és a migráció túl sok attribútumát kellene valahogy kvantifikálni, olyanokat is, amelyek nem biztos, hogy egyáltalán számszerűsíthetők."(108. old.) Marad tehát – szerintem – szükségszerűen a legfontosabb tényező, az állami, vagy a nemzeti, esetleg a regionális (EU) érdek, ami ugyancsak nem definiálható természettudományos pontossággal, de politikai kérdés, s mint ilyen, a végső szó kimondásában a nemzetközi migrációhoz való viszony esetében is a döntő.

Petővári Bence esetenként ellentmondásra is serkentő gondolatai azonban olyan magas szinten vannak kifejtve, hogy teljes mértékben megfelelnek a tudományos értekezésnél elvárható kritériumoknak: 1. a szakirodalom széleskörű ismeretének, 2. A tárgy beható ismeretének gyakorlati tapasztalatok alapján, és – nem utolsó sorban – 3. a szerző eleven, logikus okfejtésének, ami széleskörű alapismeretekről tanúskodik.

Formailag a dolgozat megfelel a követelményeknek. Gyakorlottan alkalmazza a lábjegyzeteket, nem elégszik meg a hivatkozott irodalom megjelölésével, hanem tovább fűzi a gondolatok fő áramából kicsit kilógó észrevételeit. 237 jegyzete komoly elmélyülést igazol. A nemzetközi szakirodalom mellett helyet ad a magyar kutatók nézeteinek is. Talán Rédei Mária hatalmas tárgyi ismereteket mozgató munkásságából még többet is hasznosíthatott volna. A földrajzi tudományok MTA doktora ugyanis olyan közgazdasági témákat is feldolgozott, mint például a migránsok hazautalásainak szerepe a világgazdaságban vagy a külföldön tanulók jelentősége a fejletlen országok gazdasági felemelkedésében. (Mozgásban a világ: a nemzetközi migráció földrajza, Eötvös kiadó, 2008.) Kiemelendő, hogy a szerző

értekezésének túlnyomó részét az angol nyelvű szakirodalom ismertetése illetve kritikai bemutatása teszi ki, ami kiváló nyelvismeret és magas fokú szakirodalmi tájékozottság nélkül nem lett volna lehetséges. Bármennyire is fájlaljuk, hogy a nemzetközi migráció terén fontos francia és német nyelvű elemzések így kimaradnak látóköréből, tudomásul kell vennünk ezt a tendenciát, amit csak az tesz elviselhetővé, hogy a háttérbe szorult világnyelvek szerzőinek javarésze hozzáférhető angolul is. Szimpatikus, hogy a szerző nem tett engedményeket a mostanában elharapódzó internetes kihívásnak, s csak mértékkel támaszkodik a világhálóra, ugyanis annak közlései sokszor esetlegesek és a korszakos művek tanulmányozására nem mindig alkalmasak.

Petővári Bence stílusa vonzó, lendületes és érvelő. Hatalmas méretű szakirodalmat ismertet, bár néha az idézett modellek egymást semlegesítik. Koncepciója kiérlelt s nem alkuszik meg az aktuális gazdasági és politikai kurzusokkal, amit bizonyít, hogy külön fejezetet iktatott be értekezése végén arról, hogy a 2008. évi pénzügyi és gazdasági válság ismeretében, hogyan kell értelmezni az általa felismert paradigmaváltást. Elismeri, hogy lelassította a migrációs folyamatokat, de kitart amellett, hogy a „bemutatott érvrendszerre, annak alapjaira és megállapításaira nincs hatással, csupán a megvalósítás realitására.'" Továbbá, ha a közeljövőben nem is várható a „globális piaci törvények által működtetett rend" életbe lépése, attól még azok a törvények léteznek. Befejező gondolatai filozófikus mélységűek, ugyanis az elmélet diadalát prognosztizálja a konzervatív gyakorlat felett. Planck-ot idézi, aki a megcsontosodott gondolkodás kihalásától várja az elméleti igazságok távlatos érvényesülését. Lehet, hogy konzervatívok vagyunk, ha a kommunista és az ultraliberális teóriák gyakorlati csődjét tapasztalva, a migráció terén is érvényesülni látjuk a klasszikus állami-nemzeti-regionális érdekek megvalósulását? Hiszen a szelektív migráció révén a fejlettebb európai országok már begyakorolták, hogy mit kell tenniük a népesség demográfiai és munkaerőpiaci pótlására. A poszt-szovjet térségtől nyugatra a nemzetközi migráció kérdése már nem elsősorban közgazdasági kérdésként, hanem a nemzeti identitás megőrzése kérdéseként vetődik fel.

A hivatkozott irodalom bőséges, mégsem teljes, hiszen néhány esetben a szövegben idézett művek nem szerepelnek a bibliográfiában. (Pl. Buzan, Berry- Ole Waever – de Wilde, Jaap 2005-ös cikke, vagy Gary Becker 2008-as írása.) Egy-egy friss, rövidebb cikk vagy interjú(!), ha alkalmasabb is idézésre, mert pregnánsabban fejezi ki a szerző nézeteit, nem biztos, hogy helyettesítheti a monográfiát. Azt meg végképp nem értem, miért nem tartalmazza a bibliográfia Petővárinak az Európai tükör márciusi számában megjelent színvonalas „Európa erőd" c. tanulmányát, amely – helyesen – szó szerint be lett építve az értekezésbe?

Csekély számú kritikai észrevételem mellett, az értekezést egyértelműen elfogadásra és jó értékelésre, valamint – megfelelő lektoráltatás után – kiadásra javasolom, ugyanis egyes részletei úttörő jellegűek a magyar nyelvű migrációs szakirodalomban.

A fentiek alapján feltétlenül javasolom az értekezés nyilvános védésre bocsátását.